

Л. А. Найдьонова

ДІАГНОСТИКА ЗНАННЕВОГО КОМПОНЕНТА МЕДІАІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ

Проблема діагностики рівня медіаінформаційної грамотності (МІГ) полягає в неможливості забезпечити оцінювання лише суб'єктивними методами анкетування чи самозвіту. Медіаінформаційна грамотність складається з 3 компонентів: операційно-технічного (доступ), аналітичного (оцінювання) і творчого. Медіаінформаційна компетентність передбачає знання ключових понять, які дають змогу організувати своє локальне медіасередовище. Представлено методику об'єктивної критеріальної експрес-оцінки знаннєвого компонента на основі програми “Медіакультура” для учнів 10 класу. Щоб відповідати на 10 тестових запитань, потрібно мати уявлення про основні поняття (цифрову нерівність, електронне врядування тощо). Нестандартна форма запитань (оберіть найбільш неправильну відповідь) потребує толерантності до невизначеності. Психометричну стандартизацію методики здійснено на вибірці старшокласників з навчальних закладів, на базі яких упроваджено медіаосвіту в межах всеукраїнського експерименту в 2015 р. (N = 1144). Визначено рекомендації та обмеження щодо використання методики, окреслено перспективи її вдосконалення.

Ключові слова: медіаосвіта, медіакультура, медіаінформаційна грамотність, діагностика, цифрова нерівність.

Проблема. Сучасний світ висуває все більше вимог до людини як до оператора інформаційних потоків, у яких потрібно вміння орієнтуватися, відповідно регулювати свою діяльність й управляти взаємодією, опосередкованою численними медіа. Новітні виклики інформаційного суспільства потребують розвитку медіаінформаційної грамотності як інтегративної грамотності, що об'єднує, як під парасолькою, нові види грамотності XXI століття: комп'ютерну, цифрову, новинну, інтернет- (або онлайн) грамотність, інформаційну, бібліотечну, медійну та ін. [3]. “Нові грамотності – це вміння, стратегії, настановлення (диспозиції) і соціальні практики, потреба в яких виникає під впливом розвитку нових технологій для отримання інформації і здійснення комунікації” [5, р. X]. Пропонуючи вивчати нові види грамотності, науковці зауважують, що, на відміну від традиційного розуміння грамотності як психічної здатності до читання і писання, нові грамотності – це скоріше соціокультурні феномени,

вивчення яких потребує міжгалузевого підходу, оскільки така грамотність – “соціальне і культурне досягнення – це про шляхи участі в соціальних і культурних групах” [там само, р. 165]. Тому, уводячи поняття нових грамотностей, учені зазначають, що воно деїкдитичне (deictic), тобто його зміст залежить від контексту використання, “означає багато різних речей для багатьох різних людей” [3, р. 2].

Упродовж проведення ООН декади грамотності у 2003–2012 роках світ намагався зрозуміти, якою має бути грамотність для людей, що працюють в межах свого соціального контексту, намагаючись внести соціальні зміни для його покращення і залучаючись до глобальних віртуальних практик (усних і письмових). Для комплексного підходу до нових викликів у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які дають не тільки нові можливості, але й містять нові ризики, було запропоновано використовувати цілісний підхід і композитний концепт медіаінформаційної грамотності (МІГ, латиницею – MIL) [4]. Розвиток МІГ у всього населення країни – невідмінна складова забезпечення сталого розвитку [там само, р. 27].

Мета статті: на основі аналізу структури показників медіаінформаційної грамотності, запропонованої ЮНЕСКО для оцінювання готовності країни, організаційних та індивідуальних компетентностей, розробити і стандартизувати методику експрес-оцінювання знаннєвого компонента медіаінформаційної грамотності.

Багаторічна робота багатьох медіапедагогів і експертів найвищого рівня дала змогу створити новий програмний документ – Глобальну рамку оцінювання МІГ як компетентності і готовності країни (оприлюднений ЮНЕСКО 2013 р.). Попри вільний доступ до повного тексту документа англійською мовою українська медіаосвітня спільнота недостатньо поінформована про основні його положення, які окреслюють вивірені світовим досвідом пріоритети розвитку медіаосвіти. Особливо важливо скористатися цим досвідом у ситуації, коли медіаграмотність населення перетворюється на пріоритетне завдання зміцнення гуманітарної безпеки країни [1].

Загалом для оцінювання медіаінформаційної грамотності ЮНЕСКО пропонує комплексний інструментарій, що має працювати на всіх рівнях аналізу: 1) загальнонаціональне контекстне опитування, інституціональне опитування вчителів та індивідуальне фонове оцінювання (для визначення рівня готовності країни); 2) матриця МІГ-компетентностей і модель МІГ-компетентностей учителя (для визначення компетентностей).

ЮНЕСКО пропонує для оцінювання готовності країни використовувати такий підхід, який не просто характеризує рівень розвитку

МІГ у населення, а й враховує характеристики середовища, які сприяють її розвитку. Для складання МІГ-профілю країни використовуються 5 категорій, що визнані міжнародними експертами за найбільш важливі: 1) медіа та інформація в галузі освіти; 2) політика щодо МІГ; 3) медіаінформаційне забезпечення; 4) доступ до використання медіа та інформації; 5) громадянське суспільство. Перші три категорії в основному залежать від дій уряду, доступ до медіа і їх використання – і від інститутів, і від окремих осіб, а категорія громадянського суспільства – більшою мірою від динамічності державного і приватно-го секторів у взаємодії з іншими партнерами розвитку країни [4, р. 51].

Для оцінювання першої категорії важливими індикаторами є: наявність спеціальних навчальних курсів з медіаінформаційної грамотності, зокрема в середній школі та системі підготовки вчителів; наявність системи спеціалізованої підготовки вчителів до викладання МІГ-курсів; наявність дослідницьких програм, спрямованих на вивчення МІГ. Попри значний розвиток цього компонента в Україні протягом останніх 10 років, курси стосуються переважно інформаційної грамотності (завдяки інформатизації освіти, що зосереджувалася на забезпеченні технічного компонента МІГ) і останнім часом – упровадження медіаграмотності. Уведення термінології медіаінформаційної грамотності потребує оновлення концепції впровадження медіаосвіти в Україні і проведення відповідної роз'яснювальної інтегральної роботи.

Оскільки МІГ важлива не тільки для освітнього середовища, а й значною мірою впливає на робочі місця й економіку в цілому, а також на життя громад, ЮНЕСКО вважає край потрібним для країни мати чітко артикульовану політику і стратегію забезпечення для громадян доступу до отримання МІГ. Як для подолання неграмотності в традиційному розумінні (уміння читати і писати) потрібно, щоб держава займала чітку позицію зацікавленості в грамотних громадянах, так сьогодні необхідно підкреслювати справжню зацікавленість у медіаінформаційно грамотних громадянах для розвитку країни. Особливо важлива така чітка артикуляція в умовах гібридної війни, коли ворожі дії спрямовуються на підпорядкування свідомості громадян в інформаційному просторі, що знижує спротив місцевих мешканців ворожому захопленню територій. Індикатори для оцінювання МІГ-політики дуже специфічні для різних країн, проте важлива наявність дискусій про потреби, ресурси і бажані результати щодо МІГ-розвитку, медіаплюралізму, професійних стандартів, якості медіапродукції та інших аспектів функціонування медіапростору та його впливу на населення.

Компонент медіаінформаційного забезпечення оцінюється насамперед на основі аналізу регуляційних механізмів, законів та інших правових актів щодо гарантування доступності медіа на всій території держави, включаючи не тільки традиційні медіа, а й інтернет-доступ, телефонну мережу (фіксовану і мобільну з 3G-сервісом чи без нього), а також доступність відкритих джерел (або наявність державних фільтрів), громадські рухи, відкриті освітні ресурси тощо. Є прямий зв'язок між доступністю медіа для громадян і потребою в медіаінформаційній грамотності. Тому чим більша доступність, тим більше потрібно громадянам послуг у сфері консультування і допомоги в розвитку медіаінформаційної грамотності.

Неурядові громадські організації, наукові мережі, професійні асоціації та, певною мірою, приватні організації є важливими суб'єктами, які можуть активно підтримувати розвиток МІГ і брати в ньому участь, забезпечувати навчання, розробляти нові продукти і послуги для населення, заохочувати громадян до участі в соціальній діяльності та співпрацювати з різними зацікавленими сторонами. Це явище дістало назву мультистейкхолдеризму (multistakeholderism), тобто розширення кола зацікавлених суб'єктів, що важливо для оцінювання МІГ-готовності країни (хоча й є певні труднощі, коли йдеться про збирання інформації для оцінювання).

Отже, для оцінювання МІГ-компетентності ЮНЕСКО пропонує виділяти 3 головних компоненти, які об'єднують відповідні предметні сфери: 1) доступність і пошук – артикуляція потреби в інформації, визначення джерел, пошук і розташування, здійснення доступу, збереження інформації; 2) оцінювання і розуміння – розуміння, оцінювання, визначення цінності, організація інформації; 3) створення і використання – створення, комунікація, участь, моніторинг [4, р. 56].

Ми склали коротку *характеристику матриці МІГ-компетентностей*, запропонованої ЮНЕСКО.

Перший компонент стосується здатності розпізнати потребу в інформації, ідентифікувати потрібну інформацію у відповідних джерелах і забезпечується насамперед умінями, які потребують технічної обізнаності.

Другий компонент описує здатність розуміти, критично аналізувати й оцінювати інформацію, медіаконтент, роботу засобів масової інформації та інформаційних установ у контексті загальних прав людини. Для цього потрібне вміння порівнювати факти, відрізняти факти від думок, оцінювати часову відповідність (нові чи застарілі ці факти), виявляти ідеологічне значення повідомлення, розуміючи, як саме соціальні, економічні, політичні, професійні і технологічні аспекти впливають на роботу медіа. Важлива також

здатність оцінити якість інформації (точність, актуальність, користь, надійність, повнота), овоїти вміння організувати себе для відбору і синтезу інформації, зокрема щоб захистити себе від перевантаження. Передбачає сприйняття інформації в більш широкому контексті, зокрема для сприяння свободі вираження, свободі інформації та доступу до інформації, а також розуміння взаємозв'язку МІГ і громадянськості та демократії.

Третій компонент описує здатність овоїти виробництво науку інформації, медіаконтенту та нових знань, у тому числі для ефективного спілкування з іншими, що передбачає також етичне і ефективне використання інформації, зокрема в аспекті інтелектуальної власності. Цей компонент охоплює не тільки аналітичні та виробничі вміння, а й побудову відносин й осмислення цінностей використання інформаційно-комунікаційних технологій відповідно до етичних принципів. Останнє в нашій вітчизняній моделі медіаосвіти ми пропонували розглядати як рівень медіакультури – на відміну від медіаграмотності [6], проте в річищі інтегрованої МІГ-термінології віднесли зрештою до творчого компонента. Крім того, до творчого компонента було віднесено участь за допомогою медіа та нових інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, зокрема спільному здійсненні громадського контролю і моніторингу демократичних процесів.

Медіаінформаційна компетентність (насамперед у складі другого компонента) передбачає як передумову розуміння необхідність знання певних ключових понять, які дають змогу організувати своє локальне медіасередовище. Складаючи програму курсу для старшокласників “Медіакультура”, до таких понять ми віднесли: цифрову нерівність, електронне урядування, телебачення, загальнонаціональне мовлення, суспільне телебачення, інтернет, смартфон, електронну книгу, фейкову новину, джерела фінансування медіа, роутер Wi-Fi, пошуковий сервер (див. перелік питань у додатку). Тест складається з 10 запитань; причому, щоб відповісти на них, потрібно також розуміти поняття, що використано для формулювання альтернатив відповіді на запитання (зокрема, авторське право, вікіпедія, електронна пошта тощо).

Оскільки методика спрямована на виявлення об'єктивного стану володіння поняттями, кожне з питань складалося як певне завдання, для виконання якого потрібно було відкрити латентний критерій вибору альтернативи для відповіді. Оскільки всі ці поняття включено в навчальну програму, то для підвищення трудності завдань було запропоновано вибирати не звичну для навчальних тестів “правильну” відповідь з кількох, а “найбільш неправильну”. Тобто для виконання

завдання потрібно здійснити зворотну розумову операцію, припускаючи, що неправильних відповідей може бути кілька (а можливо, і всі), тому й треба знайти критерій визначення ступеня неправильності. Нестандартна форма запитань (оберіть найменш правильну відповідь) потребувала толерантності до невизначеності, що, на нашу думку, є важливою метакогнітивною складовою МІГ. Саме тому ми далі живимо поняття “адекватна відповідь” замість традиційного вислову “правильна відповідь”.

Психометричну стандартизацію методики здійснено на вибірці старшокласників з навчальних закладів, на базі яких з 2011 р. упродовжувалася медіаосвіта в межах всеукраїнського експерименту. Дослідження проводилося в 2015 р.; усього було опитано 1161 особу – 40% чоловічої і 60% жіночої статі (17 осіб не вказали стать, тому ці анкети не було враховано в подальшому аналізі; отже, загальна вибірка становила 1144 особи). Розподіл респондентів за віком: 0,7% опитаних виповнилося 13 років, 6% – 14, 36% – 15, 51,3% – 16, 5,9% – 17 років. Регіональний розподіл опитаних: Львівська область – 516 осіб, Дніпропетровська – 367, Запорізька – 107, Полтавська – 67, Миколаївська – 47, інші області – 31 особа. Переважна більшість опитаних (понад 70%) навчалися в 10 класі. В одній окремій школі опитувалося не більше 52 осіб, загалом в опитуванні взяли участь понад 90 навчальних закладів.

Результати опитування показали, що збільшення трудності завдань забезпечило зсув середніх значень суми адекватних відповідей до менших значень (рис.). Описова статистика: максимальне значення суми адекватних відповідей – 8 балів, мінімальне – 0 балів, середнє значення – 3,025, стандартне відхилення – 2,00, асиметрія – 0,226, ексцес – 0,882. Беручи до уваги такий розподіл, можна при подальшому використанні вважати середніми значення 2-5 балів, низькими – 0-1 бал, високими – 6 і більше балів. Аналіз надійності методики як окремої шкали показав не дуже високий рівень надійності, показник Альфа Кронбаха дорівнює 0,552. Оскільки питання стосувалися розуміння понять з різних сфер, цей рівень значень цілком очікуваний.

Факторний аналіз для зменшення розмірності даних (табл.) дав змогу виділити 4 фактори, які загалом описують 56% дисперсії: 1) пошуково-критична обізнаність (питання 3-7) – 23,7%; 2) телевізійна (питання 1) – 11,1%; 3) абстрактно-понятійна (питання 8 і 2) – 10,8%, 4) практична обізнаність (питання 9) – 10,2%. Оскільки перший фактор поєднує 5 питань з достатнім рівнем навантаження, вважаємо припустимим скоротити методику до експрес-варіанта оцінювання, який складатиметься з 5 питань (у цьому випадку показ-

ник Альфа Кронбаха досягає 0,691). Проте використання методики в скороченому варіанті потребує додаткового аналізу.

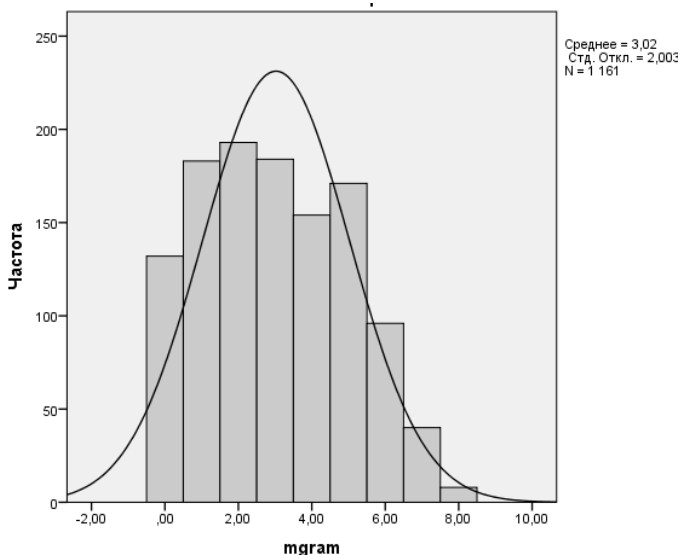

Рис. Розподіл частот суми адекватних відповідей медіаграмотності

Таблиця

Результати факторного аналізу знаннєвого компонента МІГ

	Компонент			
	1	2	3	4
mgram1_4	,264	,634	,080	-,074
mgram2_3	,205	-,698	,375	,050
mgram3_2	,574	-,107	,329	,099
mgram4_3	,651	,031	,072	,170
mgram5_4	,743	,053	-,038	,086
mgram6_2	,759	-,051	-,102	-,016
mgram7_4	,547	,046	-,105	-,247
mgram8_3	-,062	,443	,635	,239
mgram9_4	,053	,018	-,477	,827
mgram10_1	,261	,068	-,404	-,400

Примітка: Метод виокремлення факторів: метод головних компонент

Запропонована методика може бути використана для оцінювання знаннєвого компонента МІГ і стати основою подальшого пошуку й операціоналізації інших її компонентів. Обмеження методики пов'язані з несформованістю зворотних розумових операцій і низькою толерантністю до невизначеності. Разом з тим доцільно провести додаткове дослідження з традиційною формою запитання, спрямованою на визначення правильної відповіді, залучивши до опитування ширшу аудиторію учнів (у тому числі за межами експериментальних навчальних закладів).

Висновки. Проаналізовано структуру індикаторів медіаінформаційної грамотності, запропоновану ЮНЕСКО, зокрема для визначення готовності країни до впровадження медіаосвіти та оцінювання трьох компонентів МІГ-компетентності. Окреслено трикомпонентну структуру МІГ-компетентності: доступ до інформації, розуміння й оцінювання, створення і використання. У межах другого компонента для розуміння та оцінювання необхідно володіти певними ключовими поняттями, які включено в медіаосвітній курс для 10 класу.

На основі ключових понять створено методику діагностики знаннєвого компонента у вигляді завдань, адекватне вирішення яких потребує опанування зворотних логічних операцій та уміння долати невизначеність. Методику доцільно використовувати для оцінювання знаннєвої складової компонента розуміння й оцінювання як у повному варіанті, так і у вигляді однофакторної експрес-методики. Обмеження щодо використання цієї методики пов'язані з рівнем сформованості логічного мислення і толерантності до невизначеності, що робить недоцільним її використання для дітей молодше 14 років. Відповідно перспективою подальших досліджень є випробування спрощених форм завдань.

Література

1. *Іщенко А. Ю.* Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарній агресії [Електронний ресурс] : аналіт. зап. / А. Ю. Іщенко ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/>
2. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід / ред. О. Т. Баришполец, Л. А. Найдьонова. – К. : Міленум, 2008. – 430 с.
3. *Coiro J.* Central issues in new literacies and new literacies research / J. Coiro, M. Knobel, C. Lankshear, D. J. Leu (Eds.) // Handbook of new literacies research. – New York : Lawrence Erlbaum Associates, 2008. – P. 1–22.
4. Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf#page=22>

5. The New Literacies: Multiple Perspectives on Research and Practice / Elizabeth A. Baker (Eds.). – New York : Guilford Press, 2010. – 322 p.

References

1. Ishchenko, A. Yu. Mediaosvita yak chynnyk pidvyshchennia yakosti osvity ta zasib protystoiannia humanitarnii ahresii: analitychna zapyska [Media Education as a factor in improving the quality of education and the means to counter the humanitarian aggression: Policy Briefing], <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/> (ukr).
2. Baryshpolets, O. T. and Naydonova, L. A. (2008). *Mediakultura osobystosti: sotsialno-psykholohichni pidkhid* [The individual media culture: socio-psychological approach]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
3. Coiro, J., Knobel, M., Lankshear, C., Leu, D. J. (Eds.). (2008). Central issues in new literacies and new literacies research. *Handbook of new literacies research* (pp. 1–22). New York: Lawrence Erlbaum Associates.
4. Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies, <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf#page=22>
5. Baker, E. A. (Eds.). (2010). *The New Literacies: Multiple Perspectives on Research and Practice*. New York: Guilford Press.

Naydonova L. A. Diagnosis of knowledge component of media information literacy

Problem of diagnosis of media- and informational literacy is in inability to provide only by subjective assessment using questionnaires or self-report. MIL indicator consists of 3 components: operational and technical (access), analytical (evaluation) and creative. MIL competence involves knowledge of key concepts that allow to understand and organize own local media sphere. The methods of objective evaluation of criterion knowledge, which are based for “Media culture” for students in Grade 10. To answer 10 items of tests student needs to be aware about the basic concepts (digital divide, e-governance, etc.). The form of questions (choose the most wrong answer) requires tolerance of uncertainty. Standardized psychometric methods carried out on a sample of secondary schools, on which base media education was introduced within the Ukrainian experiment in 2015 (N = 1144). There are defined guidelines and restrictions on using methodology and outlined prospects for improvement in the article.

Key words: media education, media culture, media information literacy, diagnostics, digital divide.

Тест для експрес-оцінки знаннєвого компонента МП

Серед варіантів відповіді оберіть найбільш НЕПРАВИЛЬНИЙ

<p>1. Цифрова нерівність – це:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) коли немає доступу до інтернету 2) різний рівень медіакультури 3) немає цифрового обладнання 4) відмінність у розумінні цифр 	<p>6. Телебачення винайшли пізніше за:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) радіо 2) інтернет 3) фото 4) телефон
<p>2. Електронне урядування – це:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) обладнання для голосування депутатів 2) можливість вирішувати питання не виходячи з дому 3) зростання медіаграмотності населення 4) оплата платежів через інтернет 	<p>7. Новина швидше за все може бути фейковою, якщо в ній:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) немає посилання на джерело інформації 2) є суперечність між висновками журналіста і словами свідків 3) надмірна емоційність повідомлення 4) є коментар відомого експерта
<p>3. Якщо відключився роутер WiFi, потрібно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) перевірити, чи є в приміщенні світло 2) зайти в інтернет і “скачати” нові драйвери 3) подзвонити провайдеру 4) попросити допомоги в друга 	<p>8. Смартфон на відміну від електронної книги дає можливість:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) спілкуватися з людьми 2) отримати інформацію 3) зареєструватися на потрібному сайті 4) не порушувати авторські права медіавиробника
<p>4. Загальнонаціональне мовлення має телеканал:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) ICTV 2) 5 канал 3) НТН 4) 1+1 	<p>9. Якщо хочеться, щоб зроблене фото найшвидше стало відомим, треба:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) відправити його найкращому другу електронною поштою 2) виставити як обкладинку на своїй сторінці в соціальній мережі 3) проілюструвати ним новину на шкільному сайті 4) подати на всеукраїнський конкурс аудіовізуальної творчості
<p>5. Пошуковий сервер – це:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Google 2) Yandex 3) Bing 4) Wiki 	<p>10. Суспільне телебачення в нашій країні зараз має такі джерела фінансування:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) податок на громадське радіо і ТБ 2) продаж власної продукції 3) держбюджет 4) реклама